

"ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך"

איך מסוגל קרוץ מחומר לקיים החובה: "לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה"

של "ה' אלקיך", כלומר בין כשהוא מתנהג עמך בשם הוי"ה מדת הרחמים, ובין כשהוא מתנהג עמך בשם אלקי"ם מדת הדין.

ועל זה מפרש הכתוב איך להוציא אהבה זו מהכח אל הפועל: "בכל לבבך, בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע", שתברך לה' על ב' ההנהגות של טוב ורע עם היצר טוב והיצר הרע - עם היצר טוב שמזכיר לאדם לברך את ה' ולא לתלות הדברים במקרי הטבע, ועם היצר הרע על ידי שיברך לה' בשמחה שהיא רק בכח היצר הרע. ועל זה מוסיף הכתוב שצריך לברך לה': "ובכל נפשך, אפילו הוא נוטל את נפשך, ובכל מאדך, בכל ממונך", היינו אפילו הוא נוטל את ממונך, על הכל צריך לברך לה' בשמחה.

צריך לברך על הרעה בשמחה שזכה לכפרת עוונות

אלא שעל זאת יחרדו הלבבות איך אפשר לקיים בשלימות מצוה זו: "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך" - להיות במדרגה כל כך נשגבה לברך על הרעה בשמחה כשם שמברך על הטובה, הלא לא ניתנה התורה למלאכי השרת כי אם לקרוצי חומר בשר ודם, שהם מתמלאים כאב וצער כאשר רע להם.

והנה בענין זה מצינו כמה ביאורים מהלכים נפלאים, החל מדברי מאורי עולם חכמי התלמוד בגמרא, וכלה בתורתם של רבותינו הקדושים מהראשונים עד האחרונים, כאשר בסופו של דבר כל הביאורים הולכים למקום אחד, ומתקשרים יחד בקשר אמיץ כל ימוט כמו שיתבאר לפנינו בעזרת ה'.

פתח דברינו יאיר במה שביאר רבינו יונה על הרי"ף (ברכות נד.): "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה וכו'. כמו שמברך על הטובה בשמחה ובטוב לבב, כך יש לו לברך על הרעה בשמחה ולקבל מוסר הבורא בסבר פנים יפות, ויחשוב כי הכל כפרת עוונותיו". נמצינו למדים כי הברכה בשמחה על הרעה היא על כך שזכה לכפרה.

על הטובה", כוונתו בזה רק ללמדנו שצריך לברך גם על הרעה בשמחה כמו שמברכים על הטובה, כי על עצם הדבר שצריך לברך על הרעה, כבר הקדים התנא ללמדנו באותה משנה: "על בשורות טובות אומר הטוב והמטיב, על בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת".

וכן נפסק להלכה בשלחן ערוך (או"ח סימן רכב סעיף ג): "חייב אדם לברך על הרעה בדעת שלמה ובנפש חפצה, כדרך שמברך בשמחה על הטובה, כי הרעה לעובדי השם היא שמחתם וטובתם, כיון שמקבל מאהבה מה שגזר עליו השם, נמצא שבקבלת רעה זו הוא עובד את השם שהיא שמחה לו".

הקשר בין "שני יצריך" לברכה על הרעה בשמחה

אלא שראוי להתבונן במאמר זה של התנא: (א) מה שמביא ראיה: "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וגו'", וצריך ביאור איפה רמוז בפסוק זה: "ואהבת את ה' אלקיך", שצריך לברך גם על הרעה בשמחה. (ב) צריך ביאור מה שמוסיף התנא להביא ראיה ממה שכתוב: "בכל לבבך, בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע", מה ענין יצר טוב ויצר הרע לברכה על הרעה בשמחה.

ונראה לפרש כוונת המשנה על פי מה שפירש רש"י (בראשית א-א), כי השם הוי"ה רומז על ההנהגה של מדת הרחמים והשם אלקי"ם על הנהגה של מדת הדין. עוד נקדים מה שמבואר בזה הקדוש במדרש הנעלם (פרשת תולדות קלח.): "אצטריך יצר הרע לעולם כמטרא לעולם, דאלמלא יצר הרע חדותא דשמעתא לא ליהו". פירוש: "צריך היצר הרע לעולם כגשם לעולם, כי לולא היצר הרע - השמחה בסוגיות התורה לא היתה קיימת".

מעתה ירווח לנו להבין דקדוק הלשון של רבינו הקדוש במשנה: "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, שנאמר ואהבת את ה' אלהיך", צריך לאהוב את הקב"ה ולהודות לו בשתי ההנהגות

בפרשתנו ואתחנן גילה לנו משה רבינו את הפרשה הראשונה של קריאת שמע, ונפתח בשני הפסוקים הראשונים (דברים ו-ד): "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך". ופירש רש"י: "ואהבת את ה' אלקיך, עשה דבריו מאהבה, אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה, העושה אצל רבו מיראה, כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו". וכתב הרמב"ם בספר המצות (מצוה ג) שהיא בכלל מצוות עשה: "מצוה ג היא שצונו לאהבו יתעלה".

הנה כי כן דבר בעתו מה טוב להתבונן על משמעות מצות עשה זו: "ואהבת את ה' אלקיך" וגו', אשר על גודל חשיבותה ניתן ללמוד ממה שאנו אומרים אותה ארבע פעמים בכל יום, פעם א' בקריאת שמע שאחרי ברכות השחר ופרשת העקידה, פעם ב' בקריאת שמע עם ברכותיה לפני תפלת שמונה עשרה, פעם ג' בקריאת שמע של תפלת ערבית, פעם ד' בקריאת שמע שעל המטה.

"חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה"

במאמר זה ברצוננו להתעמק על ביאור נשגב במשמעות מצות עשה זו של אהבת ה', כפי ששינו במשנה (ברכות נד.): "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וגו', בכל לבבך, בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע, ובכל נפשך, אפילו הוא נוטל את נפשך, ובכל מאדך, בכל ממונך".

ומפרש בגמרא הכוונה בזה (ברכות ס): "חייב אדם לברך כו'. מאי חייב לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, אילימא כשם שמברך על הטובה הטוב והמטיב, כך מברך על הרעה הטוב והמטיב, (משנה שם) על בשורות טובות אומר הטוב והמטיב, על בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת. אמר רבא, לא נצרכה אלא לקבולינהו בשמחה". ופירש רש"י: "לברך על מדת פורענות בלבב שלם".

נמצינו למדים מדברי רבא, כי מה שאמר התנא: "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך

משנה: "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך"

גמרא: "אמר רבא, לא נצרכה אלא לקבולינהו בשמחה" - רש"י: "לברך על מדת פורענות בלבב שלם"

רבינו יונה: "לברך על הרעה בשמחה ולקבל מוסר הבורא בסבר פנים יפות, ויחשוב כי הכל כפרת עוונותיו"
רמב"ם: צריך לברך על הרעה בשמחה, על ידי שיאמין באמונה שלימה שכל מה דעביד רחמנא לטב עביד

הוסיף על כך ה"קול אריה" (הקדמה פתח טוב אות ז) דבר מתוק, לבאר בזה מה שמבואר בשלחן ערוך (או"ח סימן סא סעיף ה), שנוהגים להניח הידים על העינים בשעה שאומרים "שמע ישראל" [ראה ב"שערי תשובה" שם ס"ק ו], כדי להראות בזה שלא כל מה שנראה לעינים כדבר רע הוא באמת רע, שהרי כל מה דעביד רחמנא לטב עביד. ולפי האמור הרי זה מצטרף להפליא עם המשך הכתוב: "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך" וגו', אשר מזה דרשו במשנה שצריך לברך על הרעה בשמחה כשם שמברך על הטובה.

למה אין מברכים על הרעה: "ברוך הטוב והמטיב"

אמנם כאשר נתבונן נראה כי דברי הרמב"ם בפירושו המשניות צריכים ביאור, כי מאחר שלפי דבריו אי אפשר לבחון מהו טוב גמור ומהו רע גמור, כמו שמבאר: "לפי שיש דברים רבים נראים בתחילתן טובים ויהיה אחריתם רעה רבה, ועל כן אין ראוי למשכיל להשתומם כשתבוא עליו צרה גדולה מפני שאינו יודע סופה", מדוע אם כן תיקנו חכמינו ז"ל לברך על הטוב: "ברוך הטוב והמטיב", ועל הרעה: "ברוך דיין אמת", הלא יתכן כי מן הטוב יצא דבר רע ומן הרע יצא דבר טוב.

ונראה ברור כי הרמב"ם סמך על מה ששנינו במשנה (ברכות נד): "מברך על הרעה [דיין האמת אפילו כשהרעה היא] מעין על הטובה, ועל הטובה [מברך הטוב והמטיב אפילו כשהטובה היא] מעין על הרעה". ומפרש בגמרא (ברכות ס):

"מברך על הרעה כו' [מעין על הטובה], היכי דמי כגון דשקל בדקא בארעיה, [שעלה הנחל באדמתו ונתקלקלה תבואתו], אף על גב דטבא היא לדידיה דמסקא ארעא שירטון ושכחא, [שנזדבלה אדמתו ולא יצטרך לזבלה בשנה הבאה], השתא מיהא רעה, [שנתקלקלה התבואה של שנה זו]. ועל הטובה כו' [מעין על הרעה], היכי דמי כגון דאשכח מציאה, אף על גב דרעה היא לדידיה, דאי שמע בה מלכא שקיל לה מיניה, השתא מיהא טובה היא."

הנה כי כן מטעם זה צריך לברך על הרעה בשמחה כשם שמברך על הטובה, כדי שיגלה אמונתו בכך שכל מה דעביד רחמנא לטב עביד, נמצא כי גם רעה זו טובה היא. מוסיף על כך הרמב"ם לבאר הענין גם בדרך שכל והיגיון, כי לא תמיד מה שנראה בהתחלה כדבר טוב מסתיים בטוב, ולא כל מה שנראה בהתחלה כדבר רע מסתיים ברע:

"וזה דבר שכלי אצל בעלי השכל, ואפילו לא הורה הכתוב עליו, לפי שיש דברים רבים נראים בתחילתן טובים ויהיה אחריתם רעה רבה, ועל כן אין ראוי למשכיל להשתומם כשתבוא עליו צרה גדולה מפני שאינו יודע סופה... ולפיכך יכוין אדם מחשבתו ויתפלל לאל, להיות כל מה שיבואהו בעולם הזה מרע ומטוב, סיבה להשיג אליו ההצלחה האמיתית."

"אודך ה' כי אנפת בי"

נפלא לצרף בזה ראיה ברורה לדברי הרמב"ם ממה ששנינו בגמרא (נדה לא): "דרש רב יוסף, מאי דכתיב (ישעיה יב-א) אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני, במה הכתוב מדבר, בשני בני אדם שיצאו לסחורה, ישב לו קוץ לאחד מהן התחיל מחורף ומגדף, לימים שמע שטבעה ספינתו של חבירו בים, התחיל מודה ומשבח, לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני, והיינו דאמר רבי אלעזר, מאי דכתיב (תהלים עב-יח) [ברוך ה' אלקים אלקי ישראל] עושה נפלאות לבדו, וברוך שם כבודו לעולם, אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו".

הרי לנו דברים ברורים כי גם מה שנראה למראית עין כדבר רע שישב לו קוץ, יכול להתגלגל מזה חסד גדול שניצול ממות לחיים. יומתק לבאר בזה סמיכות הכתובים: "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך" וגו', על פי מה שכתב הגה"ק בעל "נודע ביהודה" בצ"ח (פסחים נו). לפרש הפסוק: "שמע ישראל", כי בכך אנו מביעים את אמונתנו שכל מה דעביד רחמנא לטב עביד. וזהו פירושו הפסוק: "שמע ישראל ה' אלקינו", בין מדת הרחמים מהשם הוי"ה, ובין מדת הדין משם אלקים, אנו מאמינים "ה' אחד", הכל רחמים גמורים.

וזהו שכתב ה"אור החיים" הקדוש לבאר ענין זה פרשת תצוה (שמות כח-א ד"ה עוד ירמוז):

"ומזה אני משכיל על דבר שאמרו ז"ל בסוף ברכות, חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה וכו', ומפרש בגמרא לקבל הרעה בשמחה כשם ששמח בטובה עד כאן. והיה הדבר קצת בעיני רחוק, ועל פי הדברים האמורים בענין, הנה היסורין הם מקריבין ענפי הנשמה שהיו רחוקים משורשם, שאין לך רע ומר כעוזבו את ה' אלהיו, ובאמצעות היסורין יתקרב הרחוק, ועל זה ישמח לב המשכיל".

ויש לציין בזה מה שכתב ה"משנה ברורה" על מה שפסק המחבר (או"ח סימן רכב סעיף ג): "חייב אדם לברך על הרעה בדעת שלמה ובנפש חפצה, כדרך שמברך בשמחה על הטובה", ופירש ב"משנה ברורה" (שם ס"ק ד) הטעם לכך:

"כי באמת כל היסורין בין בגוף ובין בממון הוא הכל כפרה על העוונות, כדי שלא יצטרך להתיישר לעתיד לבוא, ששם העונש הוא הרבה יותר גדול, וכדאיתא במדרש (ב"ר סה-ט) יצחק תבע יסורין, [היינו שהוא הכיר גודל מדת הדין שלעתיד, וכעין זה אמר גם כן דוד המלך ע"ה (תהלים קיט-קכ) סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי, ותבע בעצמו יסורין כדי שינקה מכל וכל ולא יצטרך לפחוד עוד], אמר לו הקב"ה, חייך דבר טוב אתה מבקש וממך אני מתחיל, שנאמר (בראשית כז-א) ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות".

"כל דעביד רחמנא לטב עביד"

עתה הבה נתבונן בטעם חדש על מה שצריך לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, כמו שכתב הרמב"ם בפירושו המשנה דברים נפלאים בענין זה (ברכות פ"ט מ"ב):

"חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה כו'. מה שאמר כשם שהוא מברך על הטובה, רוצה לומר לקבל אותו בשמחה ולב טוב ולכבוש כעסו, ויטיב נפשו כשיברך דיין האמת, כמו שיעשה בשעה שיברך הטוב והמטיב, וכמו שהיו אומרים החכמים ברוב דבריהם (ברכות ס) כל מה דעביד מן שמיא לטב".

ביאור דבריו על פי מה ששנינו בגמרא (ברכות ס) מאמרו של רבי מאיר ורבי עקיבא: "לעולם יהא אדם רגיל לומר, כל דעביד רחמנא לטב עביד". ומסופר שם בגמרא מעשה שהיה אצל רבי עקיבא ובני ביתו, שלנו במדבר מחמת סירובם של בני העיר להכניסם בביתם, ובלילה טרף אריה את חמורו, הרוח כתתה את נרו, והחתול אכל את תרנגולתו, ובזכות זה ניצלו הוא ובני ביתו מהליסטים שרצחו את כל בני העיר, אמר רבי עקיבא לבני ביתו, וכי לא כך אמרתי לכם: "כל מה שעושה הקב"ה הכל לטובה".

ועל ידי זה ישאל את עצמו, מאחר שהקב"ה עושה הכל לטובה, מדוע הביא עלי תחילה דבר רע, הלא לא יבצר ממנו יתברך להביא מיד דבר טוב. ומזה ישכיל לקיים את המאמר השני: "אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו", ויתעורר בתשובה לתקן מה שפגם, ובזכות כפרה זו יתבטל הרע ויתהפך לטוב.

בשעת הברכה על הרעה יתפלל לה' שתהפך לטובה

מעתה יאירו עינינו להבין דברי הרמב"ם, כי אין מברכים על הרעה: "ברוך הטוב והמטיב", כי אין זה ברור שיצא מהם דבר טוב: "לפי שהעמידות ההם אפשר שיהיו או שלא יהיו". וכבר התפללנו איך אפשר להסתפק שהרע לא יתהפך לטוב, הלא צריך כל אדם לומר: "כל דעביד רחמנא לטב עביד".

אך לפי האמור נתכוון הרמב"ם ללמדנו בזה, כי אם לא יברך האדם על הרעה: "ברוך דיין האמת", ולא יצדיק עליו את הדין באמונה שלימה, שאם הקב"ה הביא עליו יסורים הרי זה בודאי משום שיש בו איזה חטא ועון, כי אז לא יפשפש במעשיו למצוא את סיבת היסורים ולא יתקן בתשובה, ועל ידי זה לא יתהפך הרע לטוב, נמצא כי אין זה ברור שהרע יתהפך לטוב שהרי הכל תלוי אם ישוב בתשובה.

וכן אם הקב"ה מביא על אדם דבר טוב שעלול להיות רע, עם כל זאת יברך לה': "ברוך הטוב והמטיב", כי בזכות הברכה שמברך לה' שהטיב עמו, ולא יפול ברשת היצר לתלות ההצלחה בכוחו בבחינת (דברים ח-יז): "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה", יזכה שהטוב ישאר עמו מיד ולא יתהפך לדבר רע.

וזהו שסיים הרמב"ם בלשון קדשו: "ולפיכך יכוין אדם מחשבתו ויתפלל לאל, להיות כל מה שיבואהו בעולם הזה מרע ומטוב, סיבה להשיג אליו ההצלחה האמיתית". כלומר בשעה שמברך על הרעה: "ברוך דיין האמת", ובשעה שמברך על הטוב: "ברוך הטוב והמטיב", יכוון לברך את ה' ולהתפלל לפניו, שהרע יתהפך לטוב והטוב ישאר טוב ולא יתהפך לרע.

הרווחנו לקשר ולשלב בזה את דברי רבינו יונה, שהשמחה בברכה על הרעה היא מחמת כפרות עוונות, עם דברי הרמב"ם שהשמחה בברכה על הרעה היא משום שכל מה דעביד רחמנא לטב עביד, ולפי האמור שני הפירושים עולים בקנה אחד, כי רק על ידי שיקבל עליו את היסורים לכפרת עוונות ויברך בשמחה: "ברוך דיין האמת", יזכה אכן שיתהפך הרע לטוב בבחינת: "כל דעביד רחמנא לטב עביד".

ישוב המאמר: "אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו", הלא צריך להאמין שהכל לטובה

בזכות שאדם מפשפש במעשיו לתקן את אשר פגם, הוא זוכה שהיסורים שבאו עליו מתהפכים לטוב

גמרא: "הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר בשורו, ואת עני בשיו, יתום בביצתו, אלמנה בתרנגולתה"

אריז"ל: במודים פ"ו תיבות כמספר אלה"ם, להודות לה' אפילו על הדין שבזכות זה ניצול מדין קשה

נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה', פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה". הנה כי כן מאחר שצריך לומר על כל דבר רע שהוא לטובה, איך זה מתאים עם הצורך לפשפש במעשיו מדוע באו עליו היסורים הללו, הלא צריך להאמין שבאו עליו לטובה.

לכן נראה כי חכמינו ז"ל נתכוונו ללמדנו בזה יסוד גדול בענין קבלת יסורים, כי הן אמת שצריך אדם להאמין: "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד" - שמכל דבר רע יוצא דבר טוב, כמשל הגמרא הנ"ל באדם שישב לו קוץ, כדי למנוע בעדו לנסוע בספינה שעתידה לטבוע, אך עם כל זאת מוטלת עליו החובה לחקור, מדוע הביא עליו הקב"ה לכתחילה את היסורים של הקוץ, שהרי לא יבצר מהקב"ה להצילו מלנסוע בספינה בלי היסורים של הקוץ, ובהכרח שיש בו איזה חטא ועון שהוא צריך על כך כפרה, ולכן הקדים הקב"ה להביא עליו דבר רע כדי שיעשה תשובה ויתכפר לו.

נמצינו למדים מזה יסוד גדול, כי אמנם כן "כל דעביד רחמנא לטב עביד", אבל זהו רק בתנאי אם האדם לוקח אחריות לפשפש במעשיו על היסורים שהביא עליו הקב"ה מתחילה, כי אז בזכות התשובה מגלגל הקב"ה את הדבר הרע שיתהפך לטוב, ומכלל הן אתה שומע לאו, שאם אינו מפשפש במעשיו ואינו שב בתשובה על היסורים שבאו עליו בתחילה, הרי הוא עצמו גורם לכך שהדבר הרע לא יתהפך ח"ו לטוב.

הנה כי כן הרווחנו להבין מדוע על הרעה צריך לברך: "ברוך דיין האמת", כי מאחר שהקב"ה הביא עליו את הרעה כדי שישפשפש במעשיו לתקן מה שחטא, לכן הוא צריך להצדיק ולקבל עליו את הדין של הקב"ה שהוא דיין אמת, ורק אחרי שהוא מקבל עליו את הדין ומפשפש במעשיו, יזכה שיתקיים אצלו שכל מה דעביד רחמנא לטב עביד.

נמצא לפי זה כי שני המאמרים עולים בקנה אחד כפתור ופרח, כי כאשר באים עליו היסורים יקיים מאמרו של רבי מאיר ורבי עקיבא: "לעולם יהא אדם רגיל לומר, כל דעביד רחמנא לטב עביד".

ומוסיף הרמב"ם לבאר, מדוע באמת צריך לברך על הטובה: "ברוך הטוב והמטיב", הלא יתכן שיצא מזה דבר רע ח"ו, וכן על דבר רע למה מברכים: "ברוך דיין האמת", הלא יצא מזה דבר טוב, ומתרחץ כי ההוה היא מציאות ברורה והעתידי הוא רק ספק: "והטעם שהדברים המצויים אשר אין במציאותם ספק, יברך על מה שנמצא מהם תחילה, ואל יהא חושש למה שיקרה בסופם, לפי שהעמידות ההם אפשר שיהיו או שלא יהיו".

וכן נפסק בשלחן ערוך (או"ח סימן רכב סעיף ד): "מברך על הטובה הטוב והמטיב, אף על פי שירא שמא יבוא לו רעה ממנו, וכן מברך על הרעה ברוך דיין האמת, אף על פי שיבוא לו טובה ממנו, כגון שבא לו שטף על שדהו, אף על פי שכשיעבור השטף היא טובה לו, שהשקה שדהו". וכתב על זה המשנה ברורה (ס"ק ה): "כי אין לנו להסתכל בעתיד, שאפשר שלא יהיה כן [רמב"ם בפירושו המשנה]".

אמנם עדיין יש לתמוה על דברי הרמב"ם, שהרי הוא עצמו הביא את מאמרו של רבי מאיר ורבי עקיבא: "לעולם יהא אדם רגיל לומר, כל דעביד רחמנא לטב עביד". הרי לנו דברים ברורים שצריך לומר ולהאמין שמכל דבר רע יוצא רק דבר טוב, אם כן חוזרת הקושיא למקומה מדוע אין מברכים גם על הרעה: "ברוך הטוב והמטיב", ואין לומר כמו שתירץ הרמב"ם שספק הוא אם יצא מזה דבר טוב, שהרי מאחר שצריך לומר בלשון ודאי: "כל דעביד רחמנא לטב עביד", הרי מבואר כי ברור הוא שיצא מזה דבר טוב.

"אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו"

חשבתי דרכי לברר מקחו של צדיק דברי הרמב"ם, בהקדם ליישב סתירה עצומה שמצינו בענין זה, כי מצד אחד שנינו בגמרא: "לעולם יהא אדם רגיל לומר, כל דעביד רחמנא לטב עביד", הרי מבואר כי כל דבר רע הוא בעצם טוב, אך מצד שני שנינו בגמרא (ברכות ה): "אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו, שנאמר (איכה ג-מ)

"הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו"

בדרך זו במסילה נעלה להרחיב הביאור במאמר המשנה: "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה", כמו שמפרש רבא הכוונה בזה שצריך לברך בשמחה, על פי מאמר נפלא שראוי לכל אחד מישראל לשנן ולזכור כל ימי חייו בגמרא (פסחים קיח.): "אמר רב חסדא, מאי דכתיב (תהלים קו-א, קז-א, קיח-א, שם-כט, קלו-א) הודו לה' כי טוב, הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר בשורו, ואת עני בשיו, יתום בביצתו, אלמנה בתרנגולתה". ופירש רש"י: "עשיר בשורו, מפסידו ממון ומכפר על גופו".

כאשר נתבונן בדבריו הנפלאים של מאורו של עולם מגדולי חכמי התלמוד בבבלי רב חסדא, נעמוד משתוממים מלאי התפעלות על הרעיון הנשגב שהוא מגלה לנו. דוד המלך נעים זמירות ישראל חוזר בספר תהלים חמש פעמים [כפי המצוין במראה מקום לעיל] על הפסוק: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו". בהשקפה ראשונה היינו מפרשים פסוק זה, שצריך להודות לה' על כל הטוב אשר גמלנו, שהוא מתחסד עמנו בכל עת ובכל שעה.

והנה בא רב חסדא ומגלה לנו שלא כן הוא פירוש הפסוק, אלא דוד המלך מלמד אותנו להודות לה' על הפסד ממון או רכוש שנגרם לנו, כי עלינו להאמין באמונה שלימה שהקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו, גובה תחילה את כפרת חובת עוונותינו בממונו של אדם, כדי שלא יצטרך להעניש אותנו ח"ו בגופו, על חסד גדול זה מכריז דוד המלך: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו".

ובכן אנו קרוצי חומר אשר יצר לב האדם טבוע בנו מלידה, כאשר אחד מאתנו מפסיד ממון או שמגיע לו נזק אחר ברכוש, קשה מאד בשעת מעשה להיות במדרגה זו, לפצוח בהודאה לה' בפסוק: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו". אולם אם נדבר עם אדם שחלה ח"ו במחלה קשה ה' ישמרנו, כמה היה בוכה ומתחנן, הלוואי שהיה זוכה לתמורה זו, להיות בריא בגוף ובמקום זה לקבל כפרה על ידי הפסד ממון, אם כן למה לנו להמתין ח"ו להגיע למצב זה, הלא יותר טוב שעל כל דבר רע שבא עלינו, נשכיל להבין שהקב"ה בחר להביא עלינו כפרה בעונש מועט, כדי שנתעורר בתשובה ולא נצטרך לקבל יסורים יותר קשים.

ונראה ברור כי לזה נתכוון רבא, שהיה מתפלל בכל יום בסיום תפלת שמונה עשרה (ברכות יז.): "יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי

לפניך מרק ברחמיך הרבים, אבל לא על ידי יסוריך וחלאים רעים". כלומר התפלל לה' שאם יצטרך כפרה במירוק החטא, יזכה לכך על ידי יסורים קלים ולא ח"ו ביסורים וחלאים רעים בגופו.

מעתה הרווחנו להבין מאמר המשנה: "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה" בשמחה, על ידי שישנן לעצמו את מאמרו של רב חסדא, ויאמין באמונה שלימה שהקב"ה בחר לו עונש קל, לעומת העונש שהיה מגיע לו ח"ו כדי לכפר על עוונותיו, ועל ידי שמקבל עליו היסורים בשמחה, יזכה באמת לקרבן כפרה וינצל מיסורים. וזהו גם כן העניין לקבל היסורים בשמחה כי בכך הוא מגלה את אמונתו הגדולה בהשגחת ה', שבודאי בחר בעדו עונש שאינו לא כל כך חמור.

יומתק לבאר בזה מה שמבואר ב"פרי עץ חיים" לרבינו האריז"ל (שער העמידה פרק כ), כי בברכת "מודים" ישנן פ"ו תיבות כמספר שם אלהי"ם. לפי האמור יש לומר הביאור בזה, כי אפילו כשנדמה לנו למראית עין שהדין משם אלהי"ם שעולה פ"ו שולט בנו, אף על פי כן יודה לה' בברכת מודים: "על חיינו המסורים בידך, ועל נשמותינו הפקודות לך, ועל נסיך שבכל יום עמנו, ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובקר וצהריים".

השילוב הנפלא בין "טוב" ובין "חסד"

רחש לבי דבר טוב לאוהבי תורת הרמז לבאר דברי רב חסדא, מנין מצא הרמז על כך בפסוק: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", שדוד המלך אינו מדבר על טוב וחסד גמור, כי אם על דבר רע שבא לאדם אלא שטמון בו חסד, כמו העשיר שנענש בשורו, העני בשיו, היתום בביצתו, והאלמנה בתרנגולתה, לכפר על ידי הממון במקום יסורי הגוף.

נקדים מה שכתב ב"תשואות חן" להרה"ק רבי גדליה מליניץ (פרשת ויחי) רמז נפלא בדרך עבודה על הפסוק: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", וצריך ביאור מה שפתח בתיבת "טוב" ומסיים בתיבת "חסד". ומתרחץ על פי הידוע כי השם הוי"ה ברוך הוא רומז על הנהגת הקב"ה עם בריותיו במדת הרחמים.

אולם ראוי לדעת שיש שתי בחינות בהנהגת הקב"ה עם בריותיו במדת הרחמים, הנהגה אחת היא כאשר הרחמים הם גלויים וברורים לכל, והנהגה אחת היא כאשר הרחמים אינם גלויים אלא מוסתרים, כי כלפי חוץ נראה כאילו שולט ח"ו הדין, אבל למעשה גם בתוך הדין טמון חסד גדול,

כמאמרם של רבי מאיר ורבי עקיבא שעל כל דבר רע צריך לומר: "כל דעביד רחמנא לטב עביד".

לפי זה מחדש ה"תשואות חן" כי שתי הנהגות הללו רמוזות בשם הוי"ה ברוך הוא, כי בשעה שהרחמים מוסתרים ואינם גלויים, מתגלה השם הוי"ה רק במספר קטן [שכל העשיריות נחשבות רק אחדות והאות י' עולה רק א'] שאז הוא בגימטריא י"ז כמספר טו"ב, ורומז על הנהגה של הסתר פנים שהטוב גנוז בתוכו, אולם כאשר הרחמים מגולים לעין כל, מתגלה השם הוי"ה במילואו כזה יו"ד ה"י וי"ו ה"י בגימטריא חס"ד, שזה רומז על התפשטות הרחמים בגילוי גדול.

הנה כי כן זהו פירוש הכתוב: "הודו לה' כי טוב", צריך להודות להקב"ה גם כאשר הרחמים של השם הוי"ה הם בהסתר פנים כמספר קטן שהוא בגימטריא טו"ב, כי כאשר אדם מאמין ומודה לה' אפילו בזמן של הסתר פנים, אזי הוא זוכה בסופו של דבר: "כי לעולם חסדו", שיתגלה הרחמים של השם הוי"ה במלוא הודו והדרו, כפי שנרמז במילוי של השם שעולה בגימטריא חס"ד עכדה"ק.

יומתק לפרש בזה מקרא שכתוב (תהלים כג-ו): "אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי". דוד המלך נתכוון לבקש בזה שיזכה להיות דבוק בה' עד כדי כך שירדפו אחריו "טוב וחסד", שאפילו בשעה של הסתר פנים ישכיל לזכור, שגם הנהגה זו היא בבחינת טו"ב אלא שהטוב גנוז בתוכה, ועל ידי זה יומתק הדין ויתגלה בבחינת חס"ד. וזהו גם כן רמז הפסוק (שם פה-ח): "הראנו ה' חסדך". שיראה לנו הקב"ה בגלוי את הרחמים של השם הוי"ה, כאשר הוא מתפשט בבחינת "חסדך" במילוי שמספרו עולה חס"ד.

מעתה יאירו עינינו להבין כמה עמקו דברי רב חסדא, שדרש מקרא שכתוב: "הודו לה' כי טוב, הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו", כלומר מאחר שהכתוב מכנה כאן את השם הוי"ה בתואר טו"ב, הרי מבואר שהפסוק מדבר על מצב כאשר הרחמים אינם גלויים, אשר אז הוא עולה במספר קטן טו"ב.

ומזה נשכיל להבין שצריך להודות לה' אפילו בשעה של הסתר פנים, שהקב"ה גובה חובתו במדת הרחמים: "עשיר בשורו, ואת עני בשיו, יתום בביצתו, אלמנה בתרנגולתה". ובזכות שנקיים: "הודו לה' כי טוב" – להודות לה' גם במצב של הסתר פנים, יתקיים בנו סיוע הפסוק: "כי לעולם חסדו" – שיתגלה השם הוי"ה במילואו שמספרו חס"ד.

לרפואה שלימה של הגאון רבי שלום חיים בן עליזה שליט"א נדבת דר. רפאל ולימור מהדב הי"ו

לקבלת המאמרים באימייל: mamarim@shvileipinchas.com